

CONTEXTUL LITERAR INTERBELIC.

SPECIFICUL NAȚIONAL ȘI SENSURILE ORTODOXISMULUI

Cristina SAVA

Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș (România)

The period between those two wars underwent many social, economic and political changes that could influence the history of the Romanian literature. The changes from the everyday life affected implicitly the spiritual life. The Romanian literature tried to develop and assert itself at the European level in order to valorize the originality of the national culture and to shape the new course of the interwar spiritual life. In such a way, at least theoretically, the person's fulfillment is achieved, there is a spiritual aspiration for rediscovering the original, spiritual and moral power, the utopian hopes that were at the bedrock of developing the value judgments of the Romanian literature sustain them.

Examinarea ideologiei literare a deceniului al treilea și a începutului deceniului următor aduce în atenție problema *specificului național* cu aspectele sale particulare: etic-estetic, estetic-cultural, estetic-social-politic, național-universal, tradiționalism-modernitate. Dintre aceste categorii conceptuale, etnicitatea în artă și cultură pare să le fi absorbit, în sfera problematicii sale, pe toate celelalte. Specificul național a ocupat un loc privilegiat în raportul dintre tradiționalism și modernitate în viața literară. În acest sens, tradiționalismul avea ca argument principal criteriul specificității care se opunea înnoirii, iar modernitatea nu excludea tradiția, mai degrabă o presupunea. În aceste circumstanțe, există chiar o concordanță, un anumit acord între tradiționalismul poetic și expresivitatea modernismului. Reprezentanții tradiționalismului foloseau formula etnică drept element-cheie pentru a-i determina pe adepții modernității să polemizeze din acest punct de vedere, provocându-i să propună interpretări mai adecvate. Intelectualitatea românească a fost preocupată mult timp de constituirea specificului național în cadrul istoriei culturale. Dezbaterile în jurul acestei problematici au fost diverse, influențate, între altele, și de condițiile geopolitice care au marcat devenirea culturii și literaturii române. Se poate spune, astfel, că după primul război mondial realitatea a impus alte criterii de judecare și de valorificare a fenomenelor culturii. Se constată, în această perioadă, o mutație semnificativă a criteriilor și principiilor estetice – de la normele vechi de judecată estetică la cele noi. Epoca nouă, culturală, era de natură să cristalizeze o altă structură spirituală. Aceasta, concepută ca un climat nou, avea să impună o schimbare radicală a punctelor de vedere privind valorificarea elementelor caracteristice specificului național.

Într-un *Dicționar de terminologie literară* (coord. Emil Boldan) se fac referiri la înțelegerea și teoretizarea specificului național și din punctul de vedere al conotației filosofice: „În înțelegerea și teoretizarea specificului național – care la «Gândirea» capătă consistența unei probleme de filosofie a culturii – se pot surprinde două direcții ideologice fundamentale: a) Autohtonismul tradiționalist spiritualizat (exaltarea «mitului etnic», a «mitului folcloric», arhaizarea și tradiția ca principii dinamice – spre deosebire de decorativismul anacronic sămănătorist – uneori cu exagerări extremiste dogmatice, sub incidența «filosofiei vieții», a «existenței» și a neliniștilor trăiriste); b) Ortodoxismul înțeles ca determinantă fundamentală a psihologiei și spiritualității noastre (teoretic reclamându-se de la aspecte ale misticismului ortodox rus de factură modernă), direcție ce a dus în planul creației literare la o apetență pentru mituri, problematizări, atitudini reflexive și vibrații de rezonanțe metafizice, la o simbolică ortodoxă axată pe un panteism creștin, la o adevărată invazie de îngeri, serafimi, heruvimi, sfinți, asceți, «semne», revelații etc.” [1].

G.Călinescu, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, considera specificul drept un element structural care nu se primește prin conformare la o normă canonică. Condiția primă în acest sens, era de părere istoricul și criticul literar, o constituie obligativitatea de a fi „român etnic” [2]. În viziunea lui Călinescu, specificul, ca și rasa, „reprezintă un echilibru într-o deplasare înceată, dar continuă. Determinarea lui se va face cu vremea și nu s-ar putea azi decât indica metoda și arunca sugestii. E un fel de a spune că începem a lua conștiință de noi înșine. Asta ne va ajuta să înlăturăm și mai multe prejudecăți-clișee, care nu s-au dovedit prea folositoare” [3].

Întrepătrunderea dintre factorul etnic și factorul religios de esență creștină a fost, cum observă D.Micu, temeiul complexe „mișcări gândiriste, în care și-au făcut loc diferitele spiritualisme occidentale ale vremii,

printre care existențialismul creștin și expresionismul” [4]. Întreaga epocă interbelică se remarcă printr-o încercare obsesivă de definire a specificului național. Mai toți marii filosofi și esești ai vremii – de la cei din generația lui Nicolae Iorga (Constantin Rădulescu-Motru sau Simion Mehedinți), trecând prin generația medie a lui Nichifor Crainic (Nae Ionescu și Lucian Blaga), până la cei mai tineri, din generația lui Mircea Eliade (Mircea Vulcănescu, Constantin Noica) – asociază, în diferite grade și din diferite perspective, ortodoxia cu românismul. Spre sfârșitul acestei perioade, teologul Dumitru Stăniloae publică un volum intitulat *Ortodoxie și românism*, încercând să sintetizeze, dintr-un unghi de vedere strict teologic, două decenii de discuții în jurul acestui subiect controversat. Teologul considera ortodoxismul interbelic un „posibil temei al regăsirii noastre de sine, mișcându-se între teologie și filosofie, între metafizică și artă, între știință și eseu, între formele apusene și răsăritene, între trecut și prezent cu un elan creator și iscoditor” [5]. Dacă, la început, această orientare s-a manifestat cu destulă vehemență, mai târziu se poate vorbi de o desăvârșire a ei în conștiința artistică a scriitorilor.

De-a lungul istoriei, în jurul conceptului de *specific național* s-au aglomerat o multitudine de dezbateri, însoțite de tot atâtea confuzii și prejudecăți. Una dintre prejudecățile cele mai frecvente, subliniază Z.Ornea în *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, ar fi fost opinia potrivit căreia specificitatea noastră culturală s-ar fi identificat exclusiv cu un stil de viață regresiv, respectiv cu viața țărănească arhaică. În realitate, așa cum afirma și Ovid Densusianu în *Rătăcirile literare*, elementele definitorii ale specificității naționale puteau fi identificate peste tot: atât în viața de la țară, cât și în cea urbană. Viața spirituală a satului, despre care se vorbea atât de mult, nu mai era, precum la începutul veacului, izolată, scoasă în afara civilizației și a istoriei. Odată cu transformările social-economice, aceasta rezonază cu mutațiile care se derulează în întregul organism românesc. Cu toate aceste metamorfoze și mutații, de sens, stil și percepție culturală, specificitatea națională nu a dispărut. Notele sale caracteristice, pe care Vladimir Streinu le numește, într-un articol din „Gazeta literară”, *aestetis carpato-dunărean*, nu s-au pierdut. Ceea ce lipsea, acum, era posibilitatea diminuării etnosului la lumea rurală, concepută ca un teritoriu al primitivității absolute. Izvoarele etnosului, aria detectării lui s-au lărgit considerabil. Ele au fost modulate de evoluția istoriei. Substanța lor nu s-a alterat esențial, ceea ce l-a determinat pe Z.Ornea să afirme că „acele latențe spirituale, mentale și temperamentale care definesc specificul național nu s-au pierdut pentru că nu se pot pierde” [6], iar ritmul impus de specificitatea procesului a influențat permanent desăvârșirea transformărilor și prefăcerilor istorice. Considerațiile lui Constantin Rădulescu-Motru din *Psihologia satelor românești. Eterna lor imobilitate* din *Personalismul energetic* (lucrare apărută în 1927) cu privire la această prejudecată vizau concepția imobilistă a filosofului, proiectată asupra satului, respectiv „eterna imobilitate sufletească” [7]. Referindu-se la imobilitatea pe care o arată sufletul satului românesc, el a considerat că aceasta nu este altceva decât echilibrul conflictului din interiorul psihologiei satului românesc, raportat la dorințele de inovație. O altă opinie controversată a fost aceea cu privire la înțelegerea noțiunilor de rasă, popor și națiune. În dicționarele de filosofie a culturii sau de etnologie este notat că, din punctul de vedere al rasei, toate popoarele europene sunt suma unor amestecuri considerabile. În spațiul european s-au luat în considerare cele patru tipuri rasiale, din a căror combinare au rezultat mai toate popoarele vechiului continent. Cu privire la popor și națiune, ca formă istorică de comunitate umană, caracteristica este conferită de comunitatea de limbă, de teritoriu, de viață economică, politică și de factură psihică manifestată în cultura națională și în conștiința originii soartei comune. Unitatea caracteristicilor unui popor și apoi a unei națiuni dau naștere, într-un proces de evoluție îndelung, formulei sufletești specifice.

Formula sufletească nu se modifică datorită stabilității elementelor din fondul protonucleic al etnocenezei: limba și fizionomia morală. În aria de cuprindere a specificului național, concepția lui Lucian Blaga despre specificul național este cât se poate de semnificativă. În filosofia sa, Blaga vizează concepția asupra culturii, valorilor și cunoașterii, în cele trei trilogii de incontestabilă originalitate și pregnanță conceptuală. În acest sens, importante sunt abordările bliagene din *Artă și valoare* (1939), unde un capitol este intitulat *Etnicul, arta și mitologia*.

Adept al teoriilor lui Spengler, Frobenius și Simmel, Blaga conturează o perspectivă originală asupra filosofiei stilului, considera stilul ca o emanație sau expresie a esteticului, care trebuie să se regăsească în mod plener în activitatea creatoare a artiștilor. Conceptul de stil, ca element unificator al unei epoci date, este fundamental pentru întregul sistem bliagian. Fără a intra, desigur, prea mult în subtilitățile gândirii filosofului despre principiile morfologiei culturii, redăm punctul de vedere al istoricului literar Z.Ornea, care aprecia că Blaga „a prețuit enorm cultura națională, i-a descifrat înțelesul, i-a căutat nucleul generator, i-a descris tipologia

spirituală și a evocat, nu o dată, valoarea de excepție a unora dintre personalitățile ei creatoare (Cantemir, Heliade, Al.Russo, corifeii școlii ardelen, Avram Iancu, Eminescu, Sadoveanu, Caragiale, N.Titulescu, Enescu, Aurel Vlaicu)” [8]. Conceptul spațiului mioritic a însemnat, în gândirea blagiană, o deschidere teoretică inedită cu privire la specificul matricei [9] stilistice a culturii românești, element pe care Blaga l-a subliniat în mod special. Doina, plaiul, dorul, constituenți definitorii ai sufletului românesc, sunt parte integrantă, edificatoare a specificului național. Spiritul creației folclorice a însemnat, pentru Blaga, cum precizează Cornel Moraru, „forța germinativă a universului desprinsă din Cuvântul sacru din *illo tempore*” [10]. Formula sufletească și tipologia psihospirituală își au locul bine definit în spațiul național, după cum notează, în *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Z.Ornea: „Invocarea compromiselor teorii raseologice, socotirea religiei ortodoxe ca fundamentală pentru desăvârșirea fizionomiei moral-spirituale a poporului român, *negarea conceptului de etnic* și invocarea stăruitoare a imobilismului mediilor sau a elementelor implicate în configurarea etnosului sunt numai câteva dintre erorile și aporiile unei dezbateri care a preocupat mult deceniul al treilea” [11].

O altă ipoteză demnă de interes se referea la statutul religiei în cadrul specificului național. Aceasta a fost privită ca o componentă aparținând structurilor unui popor, structură denumită „condiția psiho-spirituală”. Ion Pop, în *Recapitulări*, accentuează asupra ideii de transcendere a realului, marcată de elementele unui limbaj mitico-biblic: „Transcenderea realului, chiar dacă marcată adesea de culorile limbajului mitico-biblic, nu vizează atât «asceza», radicala ruptură de universul concretului senzorial, cât un fel de transmutare, de simbolică «nimicire a materiei prin formă» – poesis împotriva mimesis-ului, împins până în pragul depășirii funcției expresive a limbajului prin autoreferențialitate”. Religia, ca expresie esențializată a vieții spirituale, a îndeplinit un rol fundamental în cristalizarea formulei psihologice a poporului, ea neconstituind doar un factor esențial, cu valoare normativă în această problematică, ci având și un rol unificator foarte clar.

Z.Ornea subliniază faptul că, în deceniul al treilea, trăsăturile naționale suferă o uniformizare, producându-se o consolidare a conștiinței naționale, datorită unor preocupări reale și constante pentru descifrarea și promovarea acelor elemente care contribuiau la configurarea spiritualității naționale.

Reconstituirea controverselor în jurul conceptelor *specificului național*, din deceniul al treilea, ne conduc la efectuarea unei analize capabile să readucă în atenție câteva perspective mai importante ale celor implicați în aceste dezbateri teoretice. Revista ieșeană „Viața românească” își asumase o perspectivă clară, bine precizată. Pentru promotorii acestei reviste, prezența etnosului în configurările artei era o problemă importantă de susținere ideologică, prin care era vizată menținerea, într-o poziție echilibrată, a legăturii dintre tradiționalism și modernitate. Neîncrederea cu care era privită, în cercul revistei „Viața românească”, poezia și apoi proza modernă purta sechelele unei ideologii literare vechi, de tip poporanist. G.Ibrăileanu, prin tezele sale despre etnos și artă, judicioase și ponderate, inhiba fenomenul literar contemporan. M.Ralea, cel care va deveni în 1933 directorul „Vieții românești”, continua preocupările privind ideea etnicității în artă. În eseurile sale Ralea identifică elementele etnicității și orientează conceptul în centrul unor dezbateri, în care criteriile raționalismului sunt suverane. Mihail Ralea consideră că „etnicul e cum se zice în termeni filozofici, o categorie de estetică subt care artistul e obligat să vadă lumea” [12]. După Ralea, acceptarea ideii de etnos în artă nu e deloc sinonimă cu tradiționalismul. Tot Ralea este cel care respinge aserțiunea lui Crainic, după care sufletul unui popor e același de la constituirea sa; așadar, o entitate psiho-etnică invariabilă și imuabilă, cu statut atemporal. Mihail Ralea demonstrează că sufletul românesc reprezintă o asociere echilibrată între cele două categorii spirituale (etnicul și esteticul). Poziția „Vieții românești” prin aportul lui G.Ibrăileanu și al lui M.Ralea a fost recepționată și asimilată în mod diferit. Camil Petrescu, în 1924, un an dificil din unghiul disputei tradiționalism-modernitate, considera esențială delimitarea logică a sufletului și culturii naționale față de umanitatea și cultura universală. Doctrina substanței a lui Camil Petrescu îl face pe scriitor să afirme că „sufletul românesc ar fi o contopire de varii însușiri și cusururi altoite pe trunchiul unei rase” [13]. În 1928, an în care conduce „Universul literar”, dramaturgul revine asupra problemelor legate de identificarea trăsăturilor caracteristice ale sufletului românesc și publică un set de numere tematice, cu medalioane consacrate celor mai proeminente personalități ale timpului. Z.Ornea apreciază, pe bună dreptate, faptul că eseurile lui Camil Petrescu, cu toate erorile și exagerările lor, au rămas ca documente de epocă exemplare ale încercărilor scriitorului de a elucida caracteristicile *psichoetnice* românești.

Referințe:

1. Dicționar de terminologie literară (coordonator Emil Boldan). - București: Editura Științifică, 1970, p.155.
2. Călinescu G. Istoria literaturii române de la origini până în prezent. Ediția a II-a revăzută și adăugită / Ediție și prefață de Al. Piru. - București: Minerva, 1985, p.974.
3. Ibidem, p.976.
4. Micu D. Gândirea și gândirismul. - București: Minerva, 1975, p.645.
5. Stăniloae D. Poziția domnului Lucian Blaga față de Creștinism și Ortodoxie. - București: Paideia, 1993, p.106.
6. Ornea Z. Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea. - București: Editura „Eminescu”, 1980, p.370.
7. Rădulescu-Motru C. Personalismul energetic. - București: Casa Școalelor, 1927, p.206 / Apud Ornea Z. Op. cit., p.175.
8. Ornea Z. Op.cit., p.450.
9. Nistor E. Teoria blagiană despre matricea stilistică. - Târgu-Mureș: Ardealul, 1999, p.60.
10. Moraru C., Blaga L. Convergențe între poet și filozof. - Târgu-Mureș: Ardealul, 2005, p.193.
11. Ornea Z. Op.cit., p.376.
12. Ralea M. Specific și frumos // Viața românească, anul XVII, 1931, nr.9.
13. Ornea Z. Op. cit., p.405.

Prezentat la 08.12.2011